

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2020, s. 4: 95-114

İhvân-ı Safâ Felsefesinde Adalet Kavramı

The Concept of Justice in Ikhwân al-Safâ's Philosophy

Ramazan TURAN

Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Felsefesi Anabilim Dalı

Assistant professor, Tekirdag Namık Kemal University Faculty of Theology,
Department of Islamic Philosophy

Tekirdağ/TURKEY
raturan@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0506-8608

DOI: [10.5281/zenodo.4022263](https://doi.org/10.5281/zenodo.4022263)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Temmuz / July 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Ağustos / August 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: TURAN, R. (2020). İhvân-ı Safâ Felsefesinde Adalet Kavramı.
Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (Eylül 2020): 95-114.

İntihal: Bumakale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / Allrightreserved.
CC BY-NC-ND 4.0



Öz

Bu makalenin amacı İhvân-ı Safâ'nın adalet anlayışını farklı zaviyeleri ile ortaya koymaktır. İhvân risalelerinde adaleti üç temel anlamda kullanır. Birinci olarak; adalet, davranışlarda iki aşırı uç arasında ortayı bulma, ortada olma durumudur. İkincisi; varlıklar arasında düzen, denge, uyum ve oran ilişkisidir. Üçüncü olarak; İlahî yasa ve kanun anlamında kullanır. Her üç anlamda da adaletle amaçlanan, iyiye ulaşmaktır. İyiye ulaşma yolunda tabiat, seçim yapma iradesi, akıl ve din birbirini tamamlar. İdeal toplumda bu dört unsur arasındaki düzeni, erdemli yönetici ve yasalar sağlar. Toplum düzenine yön veren yasalar ise ya vaz'î ya da aklîdir. Vaz'î yasaların kaynağı ilahîdir. Temel ilke ve kuralları inşa eder. Buna karşın insan ilişkileri sınırsızdır, mekân ve zamana göre değişir. Tikel olaylarda akıl ilkeleri devreye girer. Gerek menfaatlerin adil dağıtımında gerekse adil cezalandırmada aklın tabi olacağı birtakım ölçüt ve oranlar söz konusudur. Bu ölçüt ve oranlarla mutedil olana ulaşmak amaçlanır. İhvân-ı Safâ siteminde ortada olmak o kadar merkezidir ki bu düşüncenin etkilerini ahlak, siyaset, din görüşünde hatta iklim (coğrafya) anlayışında görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İhvân-ı Safâ, Adalet, Sosyal Adalet, Yasa, İklim.

Abstract

The purpose of this article is to examine Ikhwân al-Safâ's understands of justice with different points of view. Ikhwan uses the concept of justice in three basic meanings in their epistles. Firstly; justice means being in the mean of the extremes in behavior, finding the middle. Secondly; it is the relationship of order, balance, harmony and proportion between things. As the third; it uses in the sense of divine law and canon. What is aimed with justice is to achieve good, in all three senses. There are four complementary stages in the way of achieving the good: nature, the will to choose, reason and religion. The virtuous ruler and laws ensure order among these four elements in the ideal society. The laws that direct social order are either enacted or rational. The source of the laws which enacted is divine. It constructs basic principles and rules. However, the relation between people is unlimited and varies according to space and time. In particular events, the principles of reason come into play. There are some criteria and rates to which the reason will be subject both

in the distribution of interests and in punishment. With these criteria and rates, it is aimed to reach the mean. The concept of mean is so central in the Ikhwân al-Safâ's system that it is possible to see the effects of this thought in the view of morality, politics, religion and even climate (geography).

Keywords: Ikhwân al-Safâ, Justice, Social Justice, Law, Climate.

Giriş

Adalet, insanlığın ortak ideallerinden birisidir. Adaletin neliğine ilişkin soruşturmalar insanın varoluşu kadar eskidir. Adalet, teorik ve pratik tarafıyla felsefenin temel konularından birisidir. Yeniçağla birlikte bilimlerin/disiplinlerin felsefeden kopmasıyla adalet; hukuk, siyaset, ekonomi, sosyoloji, eğitim gibi alanlar tarafından da farklı görünümüleriyle ele alınmıştır. Felsefe tarihinde adaletle ilgili ilk sistematik soruşturmalar Platon ve Aristoteles'le başlamıştır. Bu iki filozof birçok eserinde adalet kavramını ele alır. Platon'un *Devlet* adlı diyalogu, baştan sona kadar adalet kavramıyla ilgili problemler üzerine kuruludur. Aristoteles, farklı eserlerinde adalet problemine dikkat çekse de adalet konusunda odaklandığı eseri *Nikomakhos'a Ethik*'in beşinci bölümüdür.(Aristoteles, 2005, ss. 1128b-38b) Bu iki filozofun adalet kavramına yönelik soruşturmaları kendilerinden sonra, gerek doğuda gerekse batıda birçok filozofu etkilemiştir.

Aristoteles sonrası adalet konusu, Batıda Aristoteles takipçileri, Roma dönemi düşünürleri, Epikuros, Stoa okulu, Yeni Eflatuncu filozoflar tarafından ele alınmıştır. Sonraki dönemde adalet, Patristik ve Skolâstik dönem filozofları tarafından Tanrısal olanla irtibat kurularak incelenmiştir. İslam düşüncesinde adaletle ilgili ilk soruşturmalar bazı kelmâî problemlere dayanır. Kader, irade, büyük günah, halifenin tayini meselesi bu problemlerden bazılarıdır. Sekizinci yüzyılla birlikte çeviri hareketleri yoluyla bazı ahlak ve siyaset eserlerinin Arapçaya tercüme edilmesi Antik Yunan ve Helenistik dönem düşüncelerinin İslam dünyasında tanınmasına sebep olmuştur. Özellikle Platon'un *Devlet* ve Aristoteles'in ve *Nikomakhos'a Ethik* adlı eseri büyük ilgi görmüştür. Kelamdan felsefeye geçişin öncülerinden ve İslam dünyasının ilk filozofu sayılan Kindî, risalelerinde adalet konusuna yer vermiştir. İlk dönemde Kindî'ye ilaveten Ebu Bekir Râzî, Fârâbi, Yahya b. Adî, ahlak ve siyasette öncü filozoflardan bazılarıdır.(Bkz. Fahri, 2004, ss. 111-127, 159-166)

İslam dünyasında adalet çalışmalarını sadece felâsifenin çalışmalarına hasretmek doğru olmaz. Adalet, normatif nitelikte olmayan ahlak, hukuk, siyaset ilminin de temel meselelerinden birisidir. Bu anlamda İslam dünyasında yazılan siyâsetnâme, nasihatü'l-mülûk, nasihat-nâme, pendnâme türü eserlerde de adaletle ilgili meseleleri bulmak mümkündür. (Bkz. Gazâli, 2008; Maverdî, 2019; Nizamülmülk, 2017; Şeyzerî, 2008)

İslam dünyasında onuncu yüzyıl, bilim ve felsefenin önde gelen eserlerinin verildiği bir yüzyıl olmuştur. Bu entelektüel grup Basra merkezli olarak ortaya çıkmıştır. O dönemin Basra'sı dış dünya ile iletişim halinde olan kozmopolit bir mekândır. (Filiz, 1999, s. 16) Bu verimli ortamda İhvân-ı Safâ, kendilerinden sonra elli iki risalelik geniş bir külliyat bırakmışlardır. İhvân-ı Safâ'nın bu risalelerinde, metafizik, epistemoloji ve değer felsefesinin problemlerine değinildiği gibi matematik, fizik, ahlak, siyaset konuları hatta sihir ve büyü ile ilgili konular da ele alınmıştır. İhvân-ı Safâ kendisini "İhvânü's-safâ ve hullânü'l-vefâ ehlu'l adl ve ebnâu'l-hamd" (İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 1) şeklinde isimlendirir. Bu tabirde kendilerine ehl-i adl/adalet ehli demektirler. Bu organize topluluğun risalelerinde odaklandığı temel meselelerden birisi de adalettir. İhvân-ı Safâ tavrı ve tarzıyla İslam felsefesinde bir ekoldür. İhvân'ın adalet anlayışının ortaya konulması, diğer İslam filozoflarıyla benzer ve farklı yönlerine değinilmesi önem arz etmektedir.

1. Adalet Kavramı

İhvân-ı Safâ adalet kavramını temel olarak üç anlamda kullanır; birincisi, davranışlarda ifratla tefrit arasında ortayı bulma, orta olma durumudur. İkincisi, bir şeyin düzeni, dengesi, diğer varlıklarla uyumu ve bütünleşmesi anlamında kullanılır. Üçüncüsü, ilahi kanun ve yasalarla bağlantılı düzen anlamındadır. Her üç anlamda da hem bireysel hem de toplumsal alanda itidal amaçlanmıştır. Adalet kelimesi çoğu zaman insaf kelimesi ile yan yana kullanılır. Ayrıca risalelerde *müsavvat*, *hak*, *kıst*, *mizân* kelimeleri de adaletle yakın anlamda kullanılır. (İhvân-ı Safâ, 1999a, ss. 20, 26, 127, 208, 235, 1999b, s. 387)

İhvân'a göre insan küçük âlemdir ve yeryüzünün adalet terazisi olarak yaratılmıştır (mizânü'l-kıst) (İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 7). İnsan bir yönüyle cismanî bir yönüyle ruhanî varlıktır. Cisimsel tarafıyla oluş-bozuluş âlemine tabi iken, ruhanî olarak ilahi olanla irtibatlıdır. Cismanî âlem ile ilahî âlem arasın-

daki irtibatı insanî nefis sağlar. Nefs, beden üzerinde tasarrufta bulunur, sevk eder, yönetir. İhvân-ı Safâ'ya göre nefisler; insanî nefisler; insanî nefsin altında olan nefisler; insanî nefsin üstünde olan nefisler olmak üzere dereceleri üçtür. İhvân-ı Safâ, insanî nefsin üstündeki nefisleri ilahî/namusî/melekî olarak isimlendirir. İnsan davranışlarının asıl belirleyicisi insanî nefis, yani nefis nâtika ve insanî nefsin altında olan nefislerdir: yani bitkisel/şehvânî ve hayvânî/gazabî nefstir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, ss. 240-241) İnsânî nefis diğer iki nefsin eğilimlerine engel olmalı onları düzenlemelidir (tedbir).(Çetinkaya, 2003, s. 313) Dolayısıyla İhvân, Plâtoncu geleneğe uyarak nefsin üç gücünden bahseder. Şehvî, gazabî ve aklî. Ancak İhvân-ı Safâ Plâtoncu erdem şemasından farklı olarak nefsin her bir gücüne karşılık bir erdem tayin etmez. Sonraki dönemlerde, İslam ahlak geleneğinde genellikle üzerinde mutabık olunan hikmet, şecaat, iffet ve adaletten müteşekkil dörtlü erdem anlayışının İhvân-ı Safâ sisteminde açık olarak zikredilmediği görülmektedir. Ancak bu sayılan dört erdem de dâhil olmak üzere birçok erdemden bahseder. Bunlardan bazıları; anlayış (fehm), verâ, kendini koruma, alçak gönüllülük, takva, dindarlık, tefekkür, güvenilir olma, mertlik, cömertlik, yumuşaklık, sükûnet, kendini kontrol, tedbirli olma, sağlıklı olma, insanlardan övgüyle bahsetmek, sevgi, suç işlememe, insanlarla iyi geçinme onlara saygı duymak(İhvân-ı Safâ, 2012, s. 244) vb. erdemlerdir. Aslında bu erdemler ifrat ve tefrit arasındaki orta noktayı temsil etmektedir. İhvân bunu "adl" terimiyle ifade eder. Dolayısıyla adalet ifrat ve tefrit olarak isimlendirilen iki aşırı uç arasında denge kurmaktır. İtidali yakalamayan noktalar ise adaletsizliktir (cevr). Örneğin; cömertlik (cûd), malı gereksiz kısmak ile aşırı savurgan olmak arasında orta noktadır, yine cesaret gözü kara olmakla korkaklık arasında orta noktadır. Adalet bu anlamda davranışlarda orta olanı bulmak anlamına gelir.(İhvân-ı Safâ, 1999b, s. 130) Adalet tam ortada olan olduğu için adaleti yakalamak, ya da sözcüklerle ifade etmek adaletsizlikleri ifade etmekten daha zordur. Bundan dolayı adalet genel olarak zıtlarıyla bilinir.(İhvân-ı Safâ, 2014a, s. 162)

Adaletle hayra yöneliş ve şerden kaçınmak amaçlanır. İhvân, hayra ulaşma yolunda dörtlü aşamadan bahseder. Tabii, ihtiyârî, aklî ve nâmûsi. İhvân'a göre ahlâk ve fiillerin bir kısmı "tabiî" dir, bir kısmı insanın seçimine bağlıdır (ihtiyârî), bir kısmı ise düşünmeye dayalı yani aklîdir, başka bir kısmı ise kanunî-siyasidir (namusî-siyasî). Tabiat bir huyu fıtrata yerleştiren, nefis,

onu kendi iradesiyle gerçekleştirip ortaya çıkarır. Akıl, onu tefekkür ile olgunlaştırır. Sonra da din, emir ve yasaklarla düzenler ve güçlendirir. Yerleşen bu huyların ortaya çıkması, eğer gerektiği gibi, gerektiği zaman ve gerektiği durumda olursa, buna *hayır* denir, tersi bir davranış ortaya çıkarsa da buna *şer* denir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 247, Krş. 2012, s. 218) İhvân'ın "gerektiği gibi, gerektiği zaman ve gerektiği durumda" olma vurgusu Plâtoncu adalet tanımıyla örtüşmektedir.(Platon, 1999, s. 443a-e) Ayrıca İhvân'ın hayra ulaşma yolunda "tabii, ihtiyari, akli ve namusî" aşamalarından bahsetmesiyle İbn Miskeveyh'in dörtlü adalet ayrımı arasında irtibat kurmak da mümkün görünmektedir. İbn Miskeveyh, adaleti tabii, ihtiyari, vaz'i ve ilahi olmak üzere dört kısma ayırmaktadır.(İbn Miskeveyh, 1964, s. 12) İbn Miskeveyh'in bu taksimi ilahi adalet dışında İhvân'ın taksimine uymaktadır.

İhvân, adalet kavramını varlıklar arasında denge düzen uyum bütünlük anlamında da kullanmaktadır. İhvân-ı Safâ'ya göre farklı güçlere sahip, biçimleri birbirine benzemeyen, tabiat olarak birbirine zıt olan varlıklar, dengeli bir oranda (en-nisbetü'l-âdile) bir araya gelmeleri durumunda bir uyum ortaya koyarlar. Aksi durumda düzensizlik ve ayrışma ortaya çıkar ve varlıklar dağılıp yok olur. Bir şeyin düzeni ve dengesi, ondaki uyuma ve diğer varlıklarla bütünleşmesine bağlıdır.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 3, 2012, s. 17) İhvân, varlıklar arasındaki eşitliği izah için adaletin yanı sıra "eşitlik/musâvât" kavramını da kullanır. Onlara göre bir şeyde ne kadar çok eşitlik olursa o şey o kadar değerlidir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 159) İhvân, Bakara Suresi onüçüncü ayeti zikreder ve adaletle bağ kurar: "Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi. Onlarla beraber kitapları ve mizânı indirdi" (Bakara 2/13). İhvân'a göre buradaki *kitap* ve *mizân* kelimeleri 'adalet' anlamına gelir.(İhvân-ı Safâ, 1999b, s. 387, Krş. 2013, s. 315) Mizân, irâdesi olmayan fakat olmaksızın düzenin sağlanamayacağı adalet ölçütleridir. İhvân'a göre ölçütler (mekâyîs) ve ölçüler (mevâzîn) insanlar arasında hüküm veren hâkim konumundadırlar. Dahası Tanrı, onları yarattıkları arasında, insanların ihtilaf ettiği hükümler ve varsayımlar, konusunda doğru hüküm veren yargıç (kadı) ve âdil kimseler (udûl) konumunda yaratmıştır.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 339, Krş. 2012, s. 301) Adalet ve mizan arasındaki irtibat sadece İhvân-ı Safâ tarafından kurulmamıştır. İhvân sonrası ahlak literatüründe Tusî ve takipçileri tarafından başka bir ayette geçen mizân kelimesi (Hadîd 57/25) "sessiz hâkim" anlamında top-

lumda adaleti sağlayan üç unsurdan birisi olarak paraya karşılık kullanılmıştır.(Kınalızâde Ali Çelebi, 2007, s. 137; Nâsiruddîn Tusî, 2007, s. 115)

İhvân'ın zikrettiği ayette kitap kelimesi de adalet anlamında kullanılır. Onlara göre Allah insanlara, emirler, nehiyeler, ilahi kanunlar ve hükümler koymak üzere peygamberler, elçiler gönderdi. İnsanlar, adaletin hâkim olduğu bir yaşantıyla bu emirlere riayet ederse erdemleri tamamlanır ve ahlaken olgunlaşırlar.(İhvân-ı Safâ, 1999b, s. 387, Krş. 2013, s. 315) Dolayısıyla İhvân'a göre Allah'ın hikmet ve siyasetini kavrayan kişi muhsîn ve adildir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 17) Ancak dinin emir ve yasakları hayra ulaşmak için tek başına yeterli değildir. Yukarıda zikredildiği gibi tabii, ihtiyari, akli, üç aşamanın sonunda din ile birlikte ideal olana ulaşılır. Yani tabiat-irade-temyiz-din dörtlüsü çerçevesinde adil davranışlar şekillenmektedir.

2. Sosyal Adalet

2.1. Politik Hayatın Gerekliliği ve Toplumun Unsurları

İhvân-ı Safâ, canlıların doğalarına ülfet, ünsiyet ve sevgi yerleştirildiğini, canlıların amacının kendi menfaatleri ve birbirlerinin yararı için yardımlaşmak, birlik olmak ve bir araya gelmek olduğunu belirtir. Yine İhvân'a göre canlıların doğasında aynı zamanda nefret, düşmanlık ve vahşilik de vardır, bunun amacı ise uzak mekânlara gidip dağılmak ve böylece kendi yararlarını gözetmek ve afetlerden kurtulmak içindir. Canlılar hem bir araya gelmekle hem de birbirlerinden uzaklaşmakla kendi yararını, nefislerinin ve nesillerinin bekasını sağlamaya çalışırlar. İhvân'a göre insanın durumu diğer canlılardan farklıdır, insanlar birbirleriyle yardımlaşmak için kentlerde ve köylerde bir araya gelir. Zira insan tek başına yaşayacak donanıma sahip değildir, onun için yalnız yaşam zor ve meşakkatlidir.(İhvân-ı Safâ, 1999c, s. 351, Krş. 2014b, s. 305)

İnsan toplumsal bir varlıktır ancak İhvân'a göre insan, kendisine eziyet veren hallerden kaçınmak için güç ve kuvvet kullanır, mücadele eder, çabalar. Bu mücadelede bazı zamanlar taraflar hileye başvurabilir. Nefs, beden varoluşunu tehlikeye sokacak eylemlere musâde edemez. Aksi takdirde bedenler helak olur giderdi. Elem ve sıkıntılar devam ettiği sürece insan çareler arar. Mücadele etme, ıslah etme ve hayatta kalma hırsıyla en iyi şekilde varlığını devam ettirmeye yönelir.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 16, Krş. 2014b, s. 382) Yaşama

arzusu temel motivasyondur ama aynı zamanda insan diğer insanlarla işbirliği yapmak zorunda olan bir varlıktır.. Sosyal işbirliğinin konu olduğu her yerde insanlar arasında, çıkarlar temelinde bir çatışma varolmuştur. (Rawls, 2017, s. 33) İhvân'a göre dünyada yaşam, birbirine düşman olan canlıların aynı evde bulunmalarına benzer. Sosyal ortamda bireyler ya da gruplar arasında çıkar çatışması kaçınılmazdır. Zenginlik, ırk ve dil farkı bu çatışmaların temel kaynaklarındandır. Çıkar çatışmalarını önleyecek ve onları birleştirecek olan şey ise "hakkı bilmektir" (İhvân-ı Safâ, 1999b, s. 167, Krş. 2013, s. 133)

Toplum iyi kurulan bir toplumsa, sözlerde doğruluk ve vicdanlarda tasdik üzerine inşa edilmişse, esaslarında vefa ve emanete dayandırılmışsa, toplumu oluşturan unsurlar arasında birlik varsa bu toplum sürekliliğini sağlayabilir. İhvân, Farabi'nin beşli tasnifinden (Fârâbî, 1993, s. 52) farklı olarak, ideal anlamda bir toplumu oluşturan unsurları dokuz kısma ayırır; bu unsurlar arasında bir hiyerarşi vardır. Fakat bu hiyerarşi katı bir kast sistemi olarak algılanmamalıdır. Adalet dağıtımını sadece servet, mal mülk dağıtımını değildir, adalet dağıtımını aynı zamanda şeref, itibar ve paye dağıtımındır. Yani bu maddi ve manevi adalet dağıtımından payını alacak olan insanlar arasında kimin hangi konumda olacağı, bu dağıtımda öncü aktörlerin kim olacağı açıktır. Bu dokuz sınıf şunlardır;

1. Din, diyanet, peygamberlik, şeriat ve kanunlarla ilgilenenler.
2. Birinci grubu izleyenler, onların koyduğu hükümleri koruyan, nasıl itaat edileceğini bilmekle yükümlü olanlar.
3. İlim, hikmet, edebiyat ehli, terbiye, riyazet ve irfanla meşgul olanlar.
4. Krallar, sultanlar, emirler, siyaset erbapları; ordu ve divan üyeleri, katip işçi ve hazinedarlar.
5. İnşaatçı, ziraatçı, rençper, çobanlar.
6. Sanat ve meslek ehli, tamirci vb.
7. Farklı bölgelere ticaret ve ihtiyaç malları için seyahat eden tüccar ve satıcılar.

8. Başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet edenler, karın tokluğuna çalışanlar.

9. Zayıflar, düşkünler, dilenciler, fakir ve miskinler.(İhvân-ı Safâ, 1999c, s. 396, Krş. 2014b, s. 347)

İhvân'a göre bu tabakalardan hangisi olursa olsun, mutlaka diğerlerini yöneten ve onun yönettiği birileri bulunur. Toplumda bazı insanlar yetenekleriyle ön plana çıkar ve bunlar kanunlara uyduğu sürece toplumdaki düzenin sağlayıcılarıdır.(İhvân-ı Safâ, 1999c, s. 396, Krş. 2014b, s. 347)

Bu dokuz sınıfı temel olarak üç kategoriye indirmek mümkündür. İlk üç sınıf adil yasaların, kanunların ilkelerinin belirlenmesinde, bu ilkelerin ülke genelinde yayılması ve ilke ve kuralların öğretiminde faaliyette bulunanlardır. Bir nevi yasama faaliyetlerinin odaklandığı gruptur. Dördüncü sınıf bu yasa ve kanunların uygulayıcısı yani yürütme -yargı da dâhil edilebilir- mercii konumundadır. Yönetim, tahsis ve transfer birimi ve denetleyiciler bu gruptadır. Dağıtım ve düzeltimin adaletli ve hakkaniyet ölçüsünde olmasına katkı sağlarlar. Son beş sınıf ise yönetilenler, aracı ve hizmet birimleridir. Toplumda genellikle dağıtımdan en az pay alanlar sosyal tabakanın en altı olan sınıftır. İhvân, Fârâbi'den farklı olarak askerler ve koruyucuları (mucahidûn) yöneticilerle aynı grupta sıralar.

2.2. Yönetim ve Yasalar

İhvân'a göre yönetim (siyaset) beş çeşittir: 1. Nebevî siyaset 2. Krallık 3. Genel siyaset, 4. Özel yönetim, 5. Kişisel yönetim. Bunlar içinde genel yönetim, İhvân'ın odaklandığı yönetim biçimidir. Genel yönetim, toplulukları idare etmektir. İhvân'a göre şehirlerin yönetilmesi, liderlerin köyleri yönetmesi, komutanların askerleri yönetmesi bu tür yönetimdir. Yönetilenlerin tabakalarındaki düzeni, durumlarını, ahlâklarını, onların işlerini, aralarını bulmayı, uygun paylaşımı, mesleklerini düzenlemeyi, insanları bir araya getirip uygun iş ve mesleklerde kullanmayı bilmeyi gerektirir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 280, Krş. 2012, ss. 184-185) İhvân'a göre yöneticilik tutkusu insanın tabiatında vardır.(Uysal, 2000, s. 4) Bazı yönetimler cisimlere egemen olmayı amaçlarken bazıları ruhlara hitap eder. Cismanî liderlik üstün gelme duygusuyla, baskıyla, gâlip olma hırsıyla, zulümle, insanları tahakküm altına alan zorbalığın yönetimidir. Ruhânî liderlik ise adalet ve ihsanla insanlara muamele eden, ka-

nunları yaşatmaya, kalp inceliğine ve samimi kulluğa sevk eden liderliktir.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 182, Krş. 2014a, s. 101)

İhvân, yönetici ve din arasındaki yakınlığa vurgu yapar. Onlara göre yönetici ve din ikiz kardeştir.(İhvân-ı Safâ, 2014b, s. 395) Bunlar birbirlerini tamamlar.

İhvân; yöneticide bulunması gereken bazı özelliklerden bahseder. Bu özelliklerin belirlenmesinde kısmen Fârâbi etkisi görülür.(Tüfenkci, 2008, s. 153) Buna ilaveten adil hükümdarda bulunması gereken on temel özelliği şöyle sıralar: (Bunlar risalede Hint Kralı'nın nasihatleri olarak sıralanır)

1. Yönetici halkı denetlemeli, onların yaptığı büyük ve küçük işlerinden haberdar olmalıdır. Zira bilmek, kuşatmak anlamına gelir.
2. Halka yaptıkları iş oranında karşılık vermeli.
3. Yöneticinin adaleti bütün halkı kapsamalı
4. Haksız muameleler ve zulümden uzak durmalı.
5. Yönetici başışta bulunduğunda (atiye) insanlara ilimleri oranında muamele etmeli
6. Valiler ve yardımcıları yeterli ve yetenekli olanlar arasından atanmalı. Zira onların adaleti yöneticinin adaletidir. Onların zulmü yöneticinin zulmüdür.
7. Yöneticinin görüş aldıkları ve danıştığı insanlar dini kaidelere muhalif olmamalı.
8. Vezir ve yardımcıları din ve dünya işlerinde kendi zamanlarını aşan üst düzey beceri ve meziyetlere sahip olmalı.
9. Haksızlık yapılanın hakkını zalimden almaya, kuvvetlinin zayıfı ezmesine engel olacak kudrete sahip olmalı.
10. Hak edilen şeyi hak sahibine yeniden iade etmek yardımda bulunmaktır.(İhvân-ı Safâ, 1999c, ss. 179-180, Krş. 2014b, ss. 142-143)

Gerek yöneticinin gerekse tebaanın tabi olacağı, kamusal düzeni sağlayan yasalardır. Ahlaki ve hukuki normların temeli olan iyilik ve kötülükler

ilahî yasa açısından iki kısma ayrılır. İlki insanların kazanımları; ikincisi bu filler ve kazanımlara verilen ceza ve ödüller. Kazanımlar ve kazanımlara verilen cezalarda şu beş şey etkilidir:

1. Bilgiler ve marifetler
2. Huy ve mizaçlar
3. Görüş ve inançlar
4. Söz ve ifadeler
5. Amel ve hareketler

Bu sayılan beş husus ya aklî ya vaz'î açıdan iyi veya kötünün konusudur. Vaz'î olan, yasa koyucu tarafından belirlenir, yasanın emrettiği, övdüğü ve teşvik ettiği hususlardır. Yasa koyucunun emrettikleri hayır, yasakladıkları şer olarak nitelendirilir. Vaz'î yasalar her toplumun içinde yetişen "hakîm" kişilerce toplumun faydasına olarak va'z edilir.(Ferruh, 2014, s. 400) Aklî olan ise gerekli şartlarda, gerektiği kadar, gerekli zamanda ve gerekli sebeplerden dolayı yapılan şeylerdir. Aklın ürünü olan bu şartlar tam ise hayır, eksik olursa şer olur.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 18, Krş. 2014a, s. 387) İhvân-ı Safâ sonrası İslam dünyasında vaz'î ve aklî ayırımına benzer ayrımlar yapılmıştır. Örneğin İbn Miskeveyh'in vaz'î genel adalet ve vaz'î özel adalet ayırımı(İbn Miskeveyh, 1964, s. 19) İhvân'ın bu ayırımına yakındır. Yine Râgıb el-İsfehânî'nin mutlak ve mukayyet adalet ayırımı(Râgıb el-İsfehânî, 1973, ss. 184-185) onların ayırımına paraleldir. Devletin anayasasını vaz'î hükümler belirler -yani çerçevesi çizilmiş, kitaplaşmış- ancak bu vaz'î hükümlerde, sınırsız insan ilişkilerinde vuku bulan her bir olayın çözümü olmayabilir, burada devreye akıl girer. Zira hükümler yer, zaman ve duruma göre değişir, akıl değişen duruma göre hüküm verir. Yani ilahi yasalar ve aklın hükümleri birbirini tamamlar.

Adaletli bir toplumsal yapının kurulması için yasa koyucular ve uygulayıcılar tarafından yasaların özenle hazırlanması ve uygulanması gerekir. Zira yasa yapanlar, nefislerin tabiipleridir. Nasıl ki doktorlar her bir insan için farklı yöntemler uygularsa yönetici de bireylere göre değişebilen yöntemler uygular. Zira insanların tabiatları ve huyları farklı, istekleri çeşitli, dolayısıyla zamana, mekâna, tabiatlara, mizaçlara ve adetlere göre çok farklı hastalıklar

ilişebilir, yasa koyucu onları tedavi eder.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 22, Krş. 2014b, s. 387)

Yasa koyucunun koyduğu hükümle, onların kardeşleriyle, yardımcısıyla, onu izleyenler ve onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanlarla ilişkisinin örneği bir ağaca benzer. Yasa koyucu ağacın gövdesi, sonra gelenler dalları, onlardan sonra gelenler ise yaprakları ve meyveleri gibidir. Bu ağaç misali, dünyadaki ağaçlara benzemez aksine kökleri yukarıdadır. Zira yasa koyucunun ilkeleri ilahi olanla irtibatlıdır.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 188, Krş. 2014a, s. 107) Dolayısıyla yasa koyucular ve yasayı uygulayanların kararları kaynak olarak ilahi adalet ilkelerine dayanmalıdır.

2.3. Adil Dağıtım ilkeleri

Toplumun elde ettiği kazançların, milli hâsılanın, malların, şeref ve payelerin adil bölüşümü için belli ilkeler olmalıdır. Aynı şekilde kazançların haksızlık ve başka yollarla elden çıkmasında, ya da suçlara karşılık ceza verilirken kurallar belirlenmelidir.

En başta insanların, devletin ortak kazancına katkıları bedensel ve ruhsal yeterlilikleri kabiliyetleri oranındadır. İhvânı Safâ'ya göre nasıl ki insanların algılama yetenekleri farklı ise görüş ve anlayışları da farklı farklıdır. Bazı insanlar çok iyi hayal gücüne, ayırt etme gücüne, tasavvur, hatırlama ve ezberleme gücüne sahiptir. Bazılarının ise anlayışı kıt, zihni hantal, kalbi kör ve unuttur. Bu durum farklılıkların sebeplerinden birisidir.(İhvân-ı Safâ, 1999c, s. 377, Krş. 2014b, s. 332) Her bir insan beden ve nefis olarak birbirinden farklıdır, toplumda servet, şeref ve payelerin adil dağıtımında gözetilecek temel ilkelerden birisi budur. Yukarıda zikredildiği gibi toplumu oluşturan unsurlar arasında bir hiyerarşi vardır. Bu hiyerarşi aslında ayüstü alemin taklidi anlamına gelir.

Buna ilave olarak doğru sayılan tutum ve davranışlar toplumdan topluma değişir. İhvân'a göre insanlar arasında nefisleri tedavi eden tabipler mutlaka vardır. Bedenleri tedavi eden doktorların durumu bunun gibidir. Yere, zamana göre nasıl ki ilaç ve içecekler değişirse, ölçüler azaltılıp çoğaltılırsa insanların adet ve mizaçlarına göre onlara uygulanan yöntem de farklılaşır.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 23, Krş. 2014b, s. 388) Yine kazançların dağıtımında ve suç ve cezalarda zaman, adet ve mizaçlar hesaba katılmalıdır.

Başka bir esas da yasaların farklı yorumlanabileceğine dikkat etmektir. İhvân'a göre yasaların hükümlerini uygulamada amaç hakka ve doğru hükme ulaşmak, hayır beklemek yalandan ve iftiradan uzak durmaktır. Neticede hak sonu olmayan bir gayedir. Hakkın dışında birçok isabetsiz ve karışık şeyler vardır. Lafızlar farklı manalara gelebilir ve vehimler uç görüşlere götürülebilir. Bir lafzın taşıdığı muhtemel anlamları bilmeden kesin hüküm verilmez.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 137, Krş. 2014a, s. 68)

Hukuk kurallarının etkili olması için hem yasa koyucu hem yöneticiler hem de yönetilenler yasanın gerekliliğine ve etkin olacağına inanmalıdır. İhvân'a göre emir ve yasaklar konulurken, vaat ve tehdit olmadan uygulanmayacağı farkında olunmalıdır. Vaat ve tehdit de, özendirme ve korkutma olmadan inşa edilemez. Özendirme ve korkutma da, yalnız korkan ve ümit eden insana yarar sağlar. Ümit etme ve korkma olmayan toplumlarda vaat ve tehdidin dolayısıyla emir ve yasakların hükmü olmaz.(İhvân-ı Safâ, 2014a, s. 68) Birbirine bağlı bu ilişki kurulmadığı sürece toplumda düzenin sağlanması zor olacaktır.

Yasa koyucu toplumu oluşturan insanların yapısını bilmelidir. Örneğin insanların yaşlarından, erkek-kadın, hür-köle, eşraf-sıradan, alim-cahil, zengin-fakir, güçlü-zayıf olması açısından haberdar olmalıdır. Ayrıca İhvân'a göre onlardan her birinin ismini, soy ağacını, sanatını, bilgi-becerisini, işlerindeki uygulamalarını, geçimini hangi yolla kazandığını, kendisinde baskın olan güzel veya çirkin mizacı, iyi veya kötü ahlakını, insafli ve insafsız adetlerini bilmelidir.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 186, Krş. 2014a, s. 105)

Yasa koyucu, kendisine ya da yardımcı ve yoldaşlarına yarar ve menfaat sağlayacak dünyevi bir çıkarı hedeflememelidir. Yaptığı faaliyet sonucu bazı insanlara meşakkat ve zararın olmasıyla ilgilenmemelidir. Asıl derdi kıyamete kadar sürecek iyilik olmalıdır.(İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 187, Krş. 2014a, s. 106)

Yasalar bütün yönleriyle düşünülerek uygulanmalıdır, yasa koyucunun temeldeki maksadı tahlil edilmelidir. İhvân'a göre yasanın gayesi ilk etapta anlaşılamayacak kadar karmaşık ve derin olabilir. Yasa koyucunun gayesi hususunda yeterli ölçüde düşünmek ve anlamaya çalışmak gerekir. Ayrıca adaleti gerçekleştirmeye gayret eden uygulayıcılar ölçü, oran ve kıyas bilgisine sahip olmalıdır. İhvân'a göre ölçü, oran ve kıyasların hepsi, bilgiye götüren

yollardır. Bu ölçüler insanların kendilerini, adalet, insaf, hakikat ve dürüstlük bakımından muhakeme etmelerini sağlayan ve sahtecilik ve hatadan, zulüm ve haksızlıktan kaçınmalarına vesile olan; ihtilafları ve çekişmeleri ortadan kaldıran hâkimler ve adalet dağıtıcılarıdır.(İhvân-ı Safâ, 2014b, s. 361)

İhvân bir kıssayı bu konuda örnek verir:

“Bir yolculukta yoldaşlık eden iki adam vardı. Bir nehir kenarına vardıklarında öğle yemeği için durdular. Her biri azığındaki yemeği çıkardı. Birinin iki çöreği, diğerrinin üç çöreği vardı. Yemek için onları aynı yerde açtılar. O esnada yanlarına oradan geçen biri uğradı. O adamı yemeğe çağırdılar. O da icabet etti, oturdu ve onlarla birlikte yedi. Yemek bitince adam ayağa kalktı ve ikisinin önüne beş dirhem attı ve onlara şöyle dedi: ‘Bunları aranızda eşit paylaşın’, O adam yola koyuldu. İki çöreğin sahibi diğerr arkadaşına dedi ki: ‘Yarısı benim, diğerr yarısı senin. Çünkü o adam, eşit olsun’ dedi: Üç böreğin sahibi ise şunları söyledi: ‘Aksine adil olan, üç dirheminin benim, iki dirheminin senin olmasıdır. Çünkü o, çörelere göre eşit olsun dedi.’ Tartıştılar, kavga ettiler ve sonunda bir şeriat kadısına gittiler. Kadı, iki çörek sahibine bir dirhem, üç çörek sahibine dört dirhem verilmesi şeklinde hükmünü bildirdi. Bu hüküm haktır ve doğrudur.” (İhvân-ı Safâ, 1999d, s. 139, Krş. 2014a, s. 69)

İhvan’ının bu kıssasında dikkat çekilen temel husus dağıtımın adil bir oranlama ile yapıldığına yönelik vurgudur. Hak sahibine verilirken, dağıtım esaslarına göre uygulanacak olan oran¹ da farklıdır. Yukarıdaki kıssada dağı-

¹ İhvân’a göre oran, bir sayının diğerrine göre ölçüsüdür.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 181) Oran üç çeşittir, nicelik yönüyle olan orana sayısal oran, nitelik yönüyle olan orana geometrik (hensel) oran, ikisi birlikte ise bileşik ve müziksel oran denir. Müzikle ilgili olan Müziksel/harmonik oran(Müziksel Oranla İlgili Bkz. Karakuş, 2016, ss. 139-141) dışarıda tutulursa adil dağıtım ve düzeltim adaletinde uygulanacak olan sayısal ve geometrik orandır.İhvân-ı Safâ geometrik orandan ayrıntılı olarak bahseder. Geometrik oran iki sayıdan birinin diğerrine göre ölçüsüdür. Örnek 4, 6, 9. Bunların oranı geometrik orandır. Dördün altıya oranı altının dokuzuna oranıyla aynıdır. Dört altının ve altı dokuzun üçte ikisidir. Terside geçerli yani dokuzun altıya oranı altının dörde oranıyla aynıdır. Geometrik oran bitişik ve ayrı olarak ikiye ayrılır. *Bitişik oran* yukarıdakinin benzeridir. Dördün dokuzla çarpımıyla altının altı ile çarpımı aynıdır. *Ayrı oran*, dört, altı, sekiz ve on iki sayısındaki gibi. Dördün altıya oranı sekizin on ikiye oranıyla aynıdır. Zira sekiz on ikinin üçte ikisidir, Altı ise sekizin üçte ikisi olmaz, buna karşın dört altının üçte ikisidir. Birincinin dördüncüyle çarpımının ikincinin üçüncüyle çarpımının eşit olması bu oranın gereğidir. Orta terimin iki tarafta eşit olması bi-

tım yapılırken geometrik orana göre uygulanmıştır. Yani çörek sahiplerinin çörek sayısının miktarı, sayısal orana göre değil, her bir bireyin toplam menfaate yapmış olduğu katkıya göre belirlenmiştir. Daha fazla katkı sağlayan dağıtımdan daha fazla fayda sağlamıştır. Geometrik oran değil de sayısal oran uygulansaydı bu durumda iki ekmek sahibinin önerdiği paylaşım miktarı geçerli olacak ve dolayısıyla sonuçta ulaşılan adil paylaşım yerine getirilemeyecekti.

2.4. İklim ve Adalet İlişkisi

İhvân-ı Safâ'ya göre ahlak ve siyaset üzerinde göksel etkiler önemlidir. Göksel etkiler yaşanan coğrafyayı ve buna bağlı olarak bireylerin ve toplumların, bünyelerini, mizaç, huy ve alışkanlıklarını etkiler. Dünyanın farklı bölgelerinde insanların, bedenlerinin biçim ve suretleri, ahlak ve huyları, işleri, sanatları ve zanaatları görüşleri ve mezhepleri birbirinden farklıdır. İhvân'a göre bu farklılıkların başlıca dört sebebi vardır: Birincisi, bedenlerinin terkihi ve mizaçlarının karışımındaki farklılıklar; İkincisi, yaşadığı şehirlerin toprağı, soludukları havanın, havasındaki değişim ve yetiştikleri zaman dilimindeki farklılıklar; Üçüncüsü, dini yaşam geleneklerinin, ebeveyn ve onları terbiye eden kimselerin adetlerine tabi olarak yetişmelerindeki farklılıklar. Dördüncüsü ana rahmine düştükleri ve dünyaya geldiklerinde feleğin ve doğan ve batan yıldızların konumlarındaki farklılıklar.(İhvân-ı Safâ, 1999c, s. 373, Krş. 2014b, s. 329) İhvân'a göre yıldızlar zamanın ölçüsüne (adalet), cisimlerdeki elementlerin eşitliğine (musavat), peygamberlerin ve vahyin gelişine, âlimlerin sayısına, hükümdarların adaletine, insanların ahlakı ve doğa olaylarına

tişik oranın gereğidir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, ss. 184-185, 2012, ss. 165-166) Buna karşın düzeltici adalette yani yapılan cezai müeyyide gerektiren durumlarda geometrik oran uygulanmaz, her bir bireyin konumuna ve katkısına bakılmaksızın eşit oranda ceza verilir. Cezalarda dağıtım hassas teraziler gibidir, sayısal oran uygulanır. İhvân'a göre sayısal oran eşitlik yönünden bir birinden farklı olan iki sayı arasındaki farktır. 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10 ya da 2, 4,6,8,10 gibi yani ardışık birerli ya da ikişerli artan sayılar. Burada iki sayıdan her birinin yarısının toplamı ikisi arasındaki sayıyı verir. (İhvân-ı Safâ, 1999a, ss. 184-185) Ölçü ve oranlar adil yasaların sürekliliğini sağlar. Bir nevi sessiz hâkimlerdir. Geometrik ve sayısal oranı Aristoteles, dağıtıcı ve düzeltici adalet ayrımı yaparken kullanır.(Aristoteles, 2005, s. 1131b) Sayısal, geometrik, ayrık ve bitişik oran ayrımını Ebu'l Hasan el-Âmirî ve İbn Miskeveyh'de de görmekteyiz. Özellikle İbn Miskeveyh (Ebü'l-Hasan el-Âmirî, 1991, ss. 260-261; İbn Miskeveyh, 2006, s. 78)

etki eder.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 130, Krş. 2012, s. 127) İhvân, gök cisimlerinin etkisi konusunda şüphe duyanlara şöyle cevap verir: yıldızların etkisi insanın anlamasını zorlaştıracak şekilde gizli, küçük ve incedir.(İhvân-ı Safâ, 1999b, s. 383)

İnsan davranışları üzerinde gök cisimleri kadar külli nefis de etkilidir. İhvân'a göre külli nefis akıldan taşan ruhanî bir kuvvettir. Külli nefis güneş ışığının yayılması gibi en dış felekten yeryüzüne varıncaya kadar yayılır ve ameli ve nazari iki kuvveti vardır. Ameli güçle suretleri, şekilleri, güzellik ve renkleri tamamlar. Nazari güçle hakiki ilim, güzel huy ve isabetli fikirler, sağlam sanatları şahsın bunları kabul etme derecesine göre yetkinleştirir.(İhvân-ı Safâ, 1999c, s. 189, Krş. 2014b, s. 153) Külli nefis ve gök cisimleri ayaltı âlemdeki cisimlere ve nefslere tesir eder.

İklimler kuramı olarak isimlendirilen yedi iklim teorisi İhvân tarafından benimsenmiştir. İhvân-ı Safâ'ya göre, yaşamaya uygun olan yeryüzünün dörtte biri yedi iklime bölünmüştür. Bu iklimlerin uzunlukları doğudan batıya ve güneyden kuzeye uzanır. En uzun olanı 1. İklim en kısa olanı ise 7. iklimdir.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 115) Bu yedi bölgeden her biri yıldızların ve güneşin etkisiyle biçimlenir. 1, 2. ve 6, 7. bölgeler, uçları oluştururken 3, 4 ve 5. Bölgeler yaşam için uygun mutedil düzeyi oluşturur. Dördüncü bölge en merkezi bölge olarak kabul edilir. Dördüncü iklimin halkı ahlak ve siyaset olarak en adil olanıdır. Bedenen ve ruhen mutedil insanlardır. Peygamberler ve bilginler bu bölgede çıkar. İklimlerin ortasıdır. 3 ve 5. bölgeler hemen bu bölgenin ardından gelir. Diğer iklimlerin halkları ise ahlak yönünden eksiktir. Şekilleri çirkin huyları vahşidir. Bunlar 1. ve 2. İklim kuşağında bulunur bunun tam karşılığı olan kuzey iklimleri 6 ve 7. iklimde 1. ve 2. iklime benzer.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 125)

Bu iklimlerdeki şehirlerin konumları önem arz etmektedir. İhvân'a göre her iklimde birçok şehir vardır. Her şehrin dili, tabiatı, edebi, mezhebi, sanatları, gelenekleri, farklıdır. Aynı şekilde bitki, hayvan ve madenlerin de tabiatı farklıdır. Her birinin ayrı şekli, rengi ve kokusu vardır. Zira havalar farklı, bölgeler, suların tuzluluğu ve tatlılığı farklıdır. Burçların beldelerin üzerine denk gelen ufukları, dereceleri, geçişleri, gök cimlerinin ışıkları tesir eder.(İhvân-ı Safâ, 1999a, s. 129)

İtidal (orta olma) sadece huylarda iki aşırılık arasında orta olma ya da cisimlerin ölçü ve oran olarak uygun karışımı anlamına gelmez. İtidal aynı zamanda coğrafyayı da kapsar. Bu anlayışa göre, kültürel, ahlaki, siyasi, bilimsel ve sanatsal yönden eksik olanlar yeryüzünün kuzey ve güneyinde yaşayan insanlardır. Buna göre güney uçta yaşayan insanlar ile kuzey uçta yaşayan insanlar medeni gelişimlerini tam olarak tamamlamamıştır. Onlar toplum olarak yaşayacak düzeye gelememişlerdir. Medeniyet kurmuş olan, akıl ve algılama yönünden daha ileri olan insanlar, orta kuşak bölgelerde yaşayan insanlardır.

İhvân'ın bu kuramının günümüzde eleştirilecek çok yanı vardır. Bugünkü dünya da coğrafya konusunda bu kadar kesin ayrımlar yoktur. Ancak coğrafi farklılıkların insan faaliyetleri üzerindeki etkisi inkâr edilemez. (Harvey, 2015, s. 78) Birbirine yakın olanların aynı tasavvurlara yöneldiği de bir gerçektir. Gruplar kendilerini kuşatan mekân karşısında bir birbirine yakın tasavvurlar oluşturmaktadırlar. (Harvey, 2006, s. 38) Yedi iklim teorisi sadece coğrafi toprak parçalarının ayrımı değildir, bilimin, sanatın, inancın, kültürün, ahlakın, siyasetin, fiziksel ve ruhsal yapının ayrımıdır. Onuncu yüzyılda coğrafyacılar, felsefeciler, astrologlar arasında son derece kullanışlıydı zira iklimlere ayırmak insan zihninin tanıma, taksim ve tasnif işleminin bir sonucudur. Bu döneme bakıldığında genellikle orta kuşak, İran topraklarını merkez alır. Örneğin Biruni İran bölgesi olan "Kışvar" ı esas alan bir dünya diyagramı çizmiştir. Bağdat bölgesi tam orta noktayı temsil eder, diğer altı bölge Bağdata göre konumlanır. (Straughn, 2006, s. 158) İran merkezli iklim görüşü konjektürel bir bakıştır. Muhtemeldir ki bunun altında yatan en önemli etken, iklimler teorisinin bu bölge kaynaklı olması ve dönemsel olarak gelişmiş medeniyetlerin bu bölgede olmasıdır.

Sonuç

İhvan-ı Safâ kendine özgü metoduyla felsefenin önemli problemlerini ele alan, onuncu yüzyılın en etkili topluluklarından birisidir. Kendilerini isimlendirdikleri isim kümesinde kendilerini adil olarak vasıflandırır. Adalet, İhvân'ın değer anlayışında ve epistemolojisinde olduğu gibi kozmoloji anlayışında da odak unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Adaletin, musavâtın, insaf ve hakkın belirlenmesinde ölçütler ve oran önemlidir. İhvan bu oranı adalet

olarak isimlendirir. İdeal noktaya ulaşmadan amaç, adil oranı tespit etmektir. Adil oran nicelik ve nitelik hesabında ayrı ayrı kullanılır. Niteliksel hesaplamalarda geometrik oran kullanılırken, niceliksel hesaplamalarda sayısal oran kullanılır. İhvan bu oranların insan ilişkilerinde de kullanılabileceğini belirtmektedir. Adil paylaşım ve dağıtımda herkese katkısı oranında pay verilir. Burada geometrik oranın esasları geçerlidir. Suç ve cezalarda sayısal oranın esasları uygulanır. Adaletin egemen olduğu bir topluma ulaşmak için, insan ilişkilerinde araç konumunda olan bu oranları düzenleyip uygulama yeterliliğine sahip yetkin insanların bulunması gerekir. Bu insanlar risalelerdeki düzene uygun olarak iyi bir matematik, ahlak, siyaset, astronomi, din eğitimi almalıdır. İhvan ortayı, orta olanı bulmanın anlamını genişletir; itidal, cismi oluşturan elementlerin doğru karışımı anlamına geldiği gibi, davranışlarda ifrat ve tefrit arasında ortayı bulmak anlamına da gelir. Dahası gelirin dağıtımda ve cezaların uygulanmasında uygun ortamın bulunmasıdır. Ayrıca itidal yaşanan mekân ve coğrafyada da itidalin bulunmasıdır. İhvan'a göre itidal, hayatın her alanını kapsar. Kanun ve yasalarda ise itidalin tespit edilmesinde İlahî yasalara ve İlahî yasaları anlayıp yorumlayabilecek hikmet sahibi yöneticilere ihtiyaç vardır. Buna karşın insan ilişkileri ayrıntılıdır, İlahî yasalar her bir tikel olayı kuşatmayabilir, zaman ve mekânın değişimiyle yeni durumlara ayak uydurabilen ve kıyas yapabilme gücüyle insan aklı İlahî olanı tamamlar.

Kaynakça

- Aristoteles. (2005). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.). Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Çetinkaya, B. A. (2003). İhvân-ı Safâ'da "Din" Retoriği. *İslam Felsefesinin Sorunları* içinde. Ankara: Elis Yayınları.
- Ebü'l-Hasan el-Âmirî. (1991). *Es-Saâde ve'l-is'âd fi's-sîreti'l-insaniyye*. Kâhire: Câmîatü'l-Kâhire.
- Fahri, M. (2004). *İslam Ahlak Teorileri*. (M. İskenderoğlu ve A. Arkan, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Fârâbî. (1993). *Fusûlü'n Münteza'a*. Beyrût: Dâru'l-Meşrik.

- Ferruh, Ö. A. (2014). İhvân-ı Safâ. M. M. Şerif (Ed.), *İslam Düşüncesi Tarihi 1* içinde . İstanbul: İnsan Yayınları.
- Filiz, Ş. (1999). İhvân-ı Safâ Felsefesinde İnsan Sorunu. *Makâlât*, (2), 21-68.
- Gazâli. (2008). *Yöneticilere Tavsiyeler*. (O. Arpaçukuru, Çev.). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (M. Moralı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Umut Mekanları*. (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İbn Miskeveyh. (1964). *Risale fî mâhiyyeti'l-adl*. (M. S. Khan, Ed.). Leiden: E. J. Brill.
- İbn Miskeveyh. (2006). *Tehzîbü'l-ahlâk*,. Beyrût: Dar Sader.
- İhvân-ı Safâ. (1999a). *Resâilu İhvân-ı Safâ ve Hullânu'l Vefâ 1*. (F. Sezgin, Ed.) (C. 1). Frankfurt: Mâhedü't-Tarihi'l- Ulûmi'l-Arabiyyeti'l- İslâmiyye.
- İhvân-ı Safâ. (1999b). *Resâilu İhvân-ı Safâ ve Hullânu'l Vefâ 2*. (F. Sezgin, Ed.) (C. 2). Frankfurt: Mâhedü't-Tarihi'l- Ulûmi'l-Arabiyyeti'l- İslâmiyye.
- İhvân-ı Safâ. (1999c). *Resâilu İhvân-ı Safâ ve Hullânu'l Vefâ 3*. (F. Sezgin, Ed.) (C. 3). Frankfurt: Mâhedü't-Tarihi'l- Ulûmi'l-Arabiyyeti'l- İslâmiyye.
- İhvân-ı Safâ. (1999d). *Resâilu İhvân-ı Safâ ve Hullânu'l Vefâ 4*. (F. Sezgin, Ed.) (C. 4). Frankfurt: Mâhedü't-Tarihi'l- Ulûmi'l-Arabiyyeti'l- İslâmiyye.
- İhvân-ı Safâ. (2012). *İhvân-ı Safâ Risaleleri 1*. (A. Kahraman ve Komisyon, Ed.) (C. 1). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İhvân-ı Safâ. (2013). *İhvân-ı Safâ Risaleleri 2*. (A. Kahraman ve Komisyon, Ed.) (C. 2). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İhvân-ı Safâ. (2014a). *İhvân-ı Safâ Risaleleri 4*. (Komisyon, Çev.) (C. 4). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İhvân-ı Safâ. (2014b). *İhvân-ı Safâ Risaleleri 3*. (Komisyon, Çev.) (C. 3). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Karakuş, M. (2016). *İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Estetik ve Sanat*. Erciyes Üniversitesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Kınalızâde Ali Çelebi. (2007). *Ahlak-ı Alai*. (M. Koç, Ed.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Maverdî. (2019). *Drerü's-Sülûk fî Siyâset'il-Mülûk*. (Ö. Kavak ve H. M. Köse, Ed.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Nâsiruddîn Tusî. (2007). *Ahlâk-ı Nâsîrî*. (Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Nizamülmülk. (2017). *Siyasetnâme*. (N. Bayburtlugil, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Platon. (1999). *Devlet*. (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Râgıp el-İsfehânî. (1973). *Ez-Zerî'a ilâ Mekârîmi's-Şerî'a*. Kâhire: Mektebetü'l-Külliâtî'l-Ezheriyye.
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*. (V. A. Coşar, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Straughn, I. B. (2006). *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia*. (Josef W. Meri, Ed.). New York: Routledge.
- Şeyzerî. (2008). *Yöneticinin Nitelikleri*. (O. Arpaçukuru, Çev.). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Tüfenkci, S. (2008). İhvan-ı Safa Düşüncesinde Siyaset. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18), 151-178.
- Uysal, E. (2000). İhvân-ı Safâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.